

Нацыянальны інстытут адукацыі

Кампетэнтнасны падыход

Т. У. Логінава

Беларуская літаратура

7 клас

Дыдактычныя і дыягнастычныя матэрыялы

Дапаможнік для настаўнікаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з
беларускай і рускай мовамі навучання

Рэкамендавана

*Навукова-метадычнай установай «Нацыянальны інстытут
адукацыі» Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь*

Мінск

«Сэр-Віт»

2020

Прадмова

Нельга чалавека навучыць на ўсё жыццё,
яго трэба навучыць вучыцца ўсё жыццё.

К. Д. Ушынскі.

Сучасная адукацыя (у тым ліку літаратурная) скіравана на фарміраванне функцыянальнай пісьменнасці. Функцыянальная пісьменнасць – гэта здольнасць выкарыстоўваць набытыя веды, уменні і навыкі для рашэння максімальна шырокага дыяпазону жыццёвых задач у розных сферах дзейнасці і сацыяльных узаемаадносін.

Вынікам развіцця функцыянальнай пісьменнасці з’яўляецца авалоданне вучнямі сістэмай ключавых кампетэнцый, якія дазваляць эфектыўна прымяняць набытыя веды, уменні, вопыт у практычнай дзейнасці і паспяхова выкарыстоўваць у працэсе сацыяльнай адаптацыі. Адным са спосабаў фарміравання ключавых кампетэнцый з’яўляюцца кампетэнтнасна арыентаваныя заданні.

Змест дыдактычнага матэрыялу складаюць заданні па фарміраванні:

асобасных кампетэнцый, звязаных з асаблівасцямі развіцця асобы вучня (фарміраваннем патрыятызму, павагі да гісторыі і традыцый, развіццём нацыянальнай самасвядомасці; фарміраваннем актыўнай грамадзянскай пазіцыі і патрыятычных пачуццяў і г. д.);

метапрадметных кампетэнцый – авалоданне асноўнымі ўніверсальнымі вучэбнымі дзеяннямі (рэгулятыўнымі, камунікатыўнымі, пазнавальнымі); спосабамі дзейнасці, асвоенымі навучэнцамі на базе аднаго, некалькіх або ўсіх вучэбных прадметаў;

прадметных кампетэнцый: *літаратурнай кампетэнцыі* – сістэмных ведаў пра літаратуру, на аснове якіх фарміруюцца літаратурныя веды і ўменні, здольнасці, неабходныя для засваення твораў літаратуры як мастацтва слова; *каштоўнасна-светапогляднай кампетэнцыі* – фарміраванне сістэмы духоўна-маральных каштоўнасных арыентацый, нацыянальна-культурнай самаідэнтыфікацыі, гуманістычнага погляду на свет; *культуралагічнай кампетэнцыі* – ведаў пра беларускую літаратуру як феномен культуры, здольнасць карыстацца культуразнаўчай інфармацыяй

для патрэб камунікацыі; *маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі* – маўленчых ведаў па тэорыі маўлення (тэкст, яго тыпы, структура, стылі і жанры маўлення), якія з’яўляюцца базавымі для фарміравання камунікатыўных уменняў з мэтай ажыццяўлення эфектыўнай маўленча-камунікатыўнай дзейнасці (слуханне і чытанне тэкстаў, стварэнне вусных выказванняў, пісьмовых тэкстаў); *культуратворчай кампетэнцыі* – авалоданне вопытам літаратурна-творчай дзейнасці. Здзяйсненне гэтай задачы адбываецца праз шырокае выкарыстанне ведаў прадметна-творчай дзейнасці, з дапамогай якіх рэалізуецца практыка-арыентаваны характар літаратурнай адукацыі.

У сучаснай адукацыі асаблівая ўвага надаецца фарміраванню ў вучняў чытацкай пісьменнасці, пад якой, згодна з даследаваннямі PISA*, маецца на ўвазе здольнасць чалавека разумець і выкарыстоўваць пісьмовыя тэксты, разважаць пра іх і займацца чытаннем для рэалізацыі сваіх мэт, пашыраць свае веды і магчымасці, удзельнічаць у сацыяльным жыцці.

Чытацкая пісьменнасць з’яўляецца метапрадметным уменнем, бо здольнасць да чытання і разумення вучэбных тэкстаў, уменне здабываць інфармацыю з тэксту, пераасэнсоўваць яе і выкарыстоўваць для вырашэння разнастайных вучэбных і вучэбна-практычных задач неабходна ў працэсе навучання ўсім без выключэння вучэбным прадметам, а таксама ў самастойным жыцці. Таму на працэс фарміравання чытацкай пісьменнасці павінны быць скіраваны намаганні ўсіх настаўнікаў-прадметнікаў, але ў першую чаргу гэта клопат настаўнікаў-філолагаў.

Чытацкая пісьменнасць патрабуе сфарміраванасці наступных уменняў:

- а) знаходзіць і выбіраць (інфармацыю);
- б) інтэграваць і інтэпрэтаваць (паведамленне тэксту);
- в) асэнсоўваць і ацэньваць (змест тэксту і форму тэксту).

Упершыню для адукацыйнай практыкі з мэтай фарміравання чытацкай пісьменнасці на ўроках беларускай літаратуры прапануюцца тэксты і кампетэнтнасна арыентаваныя заданні да іх, прызначаныя для выяўлення інтэгральных уменняў: усвядомлена ўспрымаць і разумець прачытаны тэкст, разважаць пра яго змест, выказваць

*PISA (Programme for International Student Assessment) – гэта Міжнародная праграма па ацэнцы адукацыйных дасягненняў вучняў, якая праводзіцца пад эгідай Арганізацыі эканамічнага супрацоўніцтва і развіцця.

уласную думку, суадносіць ідэі і характары з уласным жыццёвым вопытам, аргументаваць сваю ацэнку герояў і падзей, выяўляць аўтарскую пазіцыю, мэтазгоднасць выкарыстання сродкаў вобразнасці і інш.

Настаўніку кампетэнтнасна арыентаваныя заданні дапамогуць прасачыць за самім працэсам фарміравання прадметных кампетэнцый вучняў. Кампетэнтнасна арыентаваныя заданні ўяўляюць сабой дыдактычны матэрыял для пашырэння і замацавання каштоўнасных арыентацый, асновай для якіх служаць мастацкія творы, што ўваходзяць у вучэбны дапаможнік для адпаведнага класа.

Кампетэнтнасна арыентаваныя заданні можна выкарыстоўваць як выбарчна, так і ў комплексе. У апошнім выпадку яны паслужаць сродкам выніковай праверкі.

Настаўнік з дапамогай гэтых заданняў можа ажыццяўляць кантрольна-ацэначную дзейнасць як усіх вучняў класа, так і групы навучаемых або канкрэтнага вучня.

«Навігатарам» пры працы з дапаможнікам застанецца вучэбны дапаможнік па літаратуры для сёмага класа, а таксама дадатковы ілюстрацыйны матэрыял, інтэрнэт-рэсурсы і інш. Акрамя таго, шэраг заданняў прадугледжвае работу з электронным адукацыйным рэсурсам (далей – ЭАР), змешчаным на нацыянальным адукацыйным партале (<http://e-vedy.adu.by/>).

Дыдактычны матэрыял з'яўляецца дадатковым кампанентам вучэбна-метадычнага комплексу і ў адпаведнасці з яго функцыяй можа выкарыстоўвацца настаўнікам падчас арганізацыі адукацыйнага працэсу (непасрэдна на ўроку, пры падрыхтоўцы дамашняга задання, выкананні самастойнай работы). Заданні можна выкарыстоўваць пры правядзенні факультатыўных заняткаў па беларускай літаратуры, прадметных алімпіяд, тэматычных пазакласных мерапрыемстваў, а таксама пры наладжванні даследчай (у тым ліку пошукавай, праектнай і г. д.) дзейнасці вучняў.

Пры стварэнні кампетэнтнасна арыентаваных заданняў аўтар не прытрымліваўся адзіных спосабаў адбору, падачы і інтэрпрэтацыі матэрыялаў у сувязі з рознымі этапамі навучання. Але пры гэтым дыдактычныя матэрыялы характарызуюцца цэласнасцю працэсуальнага і структурна-змястоўнага кампанентаў.

Прыкладная структура кампетэнтнасна арыентаваных заданняў

Стымул (абавязковы элемент) пагружае ў кантэкст задання і матывуе на яго выкананне.

Задачная фармулёўка (абавязковы элемент) дакладна ўказвае на дзейнасць і/або спосабы дзейнасці навучэнца, неабходныя для выканання задання.

Крыніца інфармацыі (па меры неабходнасці) утрымлівае інфармацыю, неабходную для паспяховай дзейнасці навучэнца па выкананні задання.

Несумненная значнасць прапанаванай тыпалогіі кампетэнтнасна арыентаваных заданняў – яе адкрыты характар. Аўтар разлічвае на індывідуальны творчы падыход настаўніка да адбору заданняў, на мэтанакіраванае выкарыстанне іх у адукацыйным працэсе па засваенні вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура». Але пры гэтым не выключае, што яны дадуць штуршок для ўласнай метадычнай творчасці настаўнікаў. З улікам асаблівасцей арганізацыі педагагічнага працэсу пры выкарыстанні электронных версій дыдактычнага матэрыялу настаўнік можа ўносіць змены ў змест і структуру заданняў.

Плёну і поспехаў вам на шляху выхавання кампетэнтнага чытача!

І. Літаратура – мастацтва слова

1. Перачытайце артыкул «Чарадзейная сіла мастацтва» ў вучэбным дапаможніку «Беларуская літаратура 7».

Адзначце патрэбнай літарай [*а* або *б*] адпаведнасць выказванням і ўзнавіце свае веды пра асобу мастака і ролю таленту ў мастацтве.

а) Асабісты дар, вялікія здольнасці ствараць шэдэўры мастацтва (пісаць кнігі, музычныя творы, маляваць карціны і г. д.) на высокім узроўні, лепш, чым іншыя.

б) Чалавек, які ўмее ствараць мастацкі твор, мае павышаную ўражлівасць, адчувальнасць да ўспрымання жыцця, здольнасць узнаўляць яго ў памяці, яшчэ і яшчэ раз перажываць бачанае ці пачутае, а галоўнае – перадаваць свае пачуцці, думкі іншым людзям у жывых вобразах, трапных і запамінальных выказваннях, гарманічных мелодыях, шматкаляровых карцінах.

	Мастацкі вобраз
	Талент
	Мастак
	Фантазія
	Мастацтва

2. Прадоўжыце пералік эпітэтаў, якія можна было б выкарыстаць для азначэння таленту: магутны, выключны, ...

3. Які талент, на ваш погляд, неабходна мець, каб быць лепшым па вучэбных прадметах «Русская литература», «Беларуская літаратура», «Гісторыя Беларусі», «Сусветная гісторыя»?

4. Прачытайце тэксты рускіх пісьменнікаў Я. Багота і К. Паустоўскага, прысвечаныя іх разуменню і ўспрыманню мастацтва.

Самыя вялікія ўрокі, якія дае нам мастацтва, – урокі разумення чалавека. Мы павінны з дапамогай мастацтва паўней адчуць у сабе духоўны вопыт стагоддзяў і пакаленняў, каб лепш зразумець сённяшняга чалавека, таго, хто сёння, у гэту хвіліну перад намі (*Я. Багот*).

Ёсць карціны, на якія можна глядзець гадзінамі, і чым больш глядзіш, тым шырэй нарастае незразумелае душэўнае хваляванне. Яно даходзіць да той рысы, калі чалавек ужо з цяжкасцю стрымлівае слёзы.

У чым прычына гэтых непралітых слёз? У тым, што на гэтых палотнах – дасканаласць духа і ўлада генія, якія прымушаюць нас імкнуцца да чыстасардэчнасці ўласных памкненняў.

Пры назіранні за прыгожым узнікае трывога, якая папярэднічае ўнутранаму ачышчэнню. Нібы ўся свежасць дажджоў, вятроў, дыхання квітнеючай зямлі пранікае ў наша шчырае сэрца і назаўсёды авалодвае ім (*паводле К. Паустоўскага*).

- ♦ Зрабіце пераклад тэкстаў на рускую мову.
- ♦ Знайдзіце выказванні беларускіх пісьменнікаў на тэму мастацтва.
- ♦ Запішыце выказванні пра ролю мастацтва ў жыцці народа.

Якуб Колас. У яго быў свет цікавы...

(*урывак з паэмы «Сымон-музыка»*)

1. Разгледзьце ілюстрацыю Г. Паплаўскага да вядомай паэмы Якуба Коласа. Назавіце галоўнага героя твора, імем якога названа паэма, і яго незвычайную здольнасць: па-асабліваму бачыць навакольны свет.

Уладзік	Замілаванасць
Сымон	Талент
Антось	Чуллівасць
Рыгорка	Спагадлівасць
Пятрусь	Уражлівасць
Міхаська	Фантазія

2. Вызначце ролю сродкаў мастацкай выразнасці ў стварэнні вобразаў твора:

З матылькамі, бы з братамі, Час дзяліў свой і гульнію.	эпітэт
	параўнанне
І галоўкай заківаюць, Засмяюцца матылькі	увасабленне
	параўнанне

У высь тую, дзе хмурынкі Над зямлёй плятуць вянкi...	увасабленне
	эпітэт

3. Прачытайце апісанні прыроды, у якіх перададзена прыгажосць роднага краю і любоў пісьменніка да сваёй зямлі. Пацвердзіце радкамі з тэксту, што ўся гэта прыгажосць знаходзіць водгук у душы героя. Да прапанаваных выказаў дадайце яшчэ тры прыклады: *«ловіць сэрцам спеў прыгожы»*, *«замалаяў увесь Сымонка»*...

4. Успомніце вывучаныя ў папярэдніх класах творы Якуба Коласа, у якіх пісьменнік з дапамогай мастацкіх вобразаў дапамагае чытачу адчуць:

- колеравую і гукавую гаму навакольнага свету («Песня ляснаго жаваранка»);
- адухоўленасць карцін прыроды («На рэчцы», «Дарэктар»).

Янка Купала. Курган

1. Разгледзьце фотаздымак Янкі Купалы, прачытайце радкі з яго аўтабіяграфіі і паспрабуйце скласці партрэт пісьменніка: апішыце знешнасць, сацыяльнае становішча, рысы характару. Карыстайцеся прыведзенымі словамі і словазлучэннямі:

прыгожы, інтэлігентны, крыху засмучаны, валасы паэта зачасаны назад, высокі адкрыты лоб, пранізлівыя вочы, надброўныя дугі, нешта абдумвае, прамы нос, моцна сціснуты вусны, строгі пінжак з белай кашуляй, валявы знешні воблік, выклікае сімпатыю і давер.

Напрыклад, пачаць апісанне партрэта можна наступным чынам: *Абличча нагадвае чалавека шляхецкага паходжання, беларуса па думках, марах, імкненнях.*

Успамін

«Да 21 года гаспадарыў дома — араў, касіў, сек дровы... Гаспадарка на чужой зямлі апырала. Кінуў гаспадарыць дома і пайшоў шукаць «лёгкага» хлеба. Гэтак праслужыў тры гады ў броварах чорнарабочым. Зазнаў там такога пекла, якога яшчэ дагэтуль не меў.»

Я. Купала.

Аўтабіяграфія

2. Зварот беларускіх пісьменнікаў да гісторыі на самым пачатку XX стагоддзя быў звязаны з абуджэннем нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. Вядомы пісьменнік і літаратуразнаўца Алесь Марціновіч напісаў: «Ведаць гісторыю – ведаць свой народ». Пісьменнікі пачалі пісьна ўглядацца ў мінулае, пераасэнсоўваць яго. Янка Купала праз фальклор садзейнічае беларусу ў набыцці нацыянальнай свядомасці, родавай памяці і адметнасці. У сваёй паэме «Магіла льва» так паэтычна вызначыў мэту, да якой імкнуліся лепшыя прадстаўнікі прыгожага пісьменства таго часу:

Пачнём дакапывацца самі
Разгадкі нашых крыўд і бед,
Што леглі цёмнымі лясамі
На нашай долі з доўгіх лет.

Пачнём някратаны паданні
Сачыць пад бацькаўскай страхой,
Шукаць ад рання і да рання,
А толькі хай шукае свой.

♦ Назавіце твор беларускай літаратуры, у якім аўтар звяртаецца да «някратаных паданняў», а галоўным героем твора з'яўляецца чалавек яркай індывідуальнасці, які выражае думы і памкненні простага люду.

3. Перачытайце I раздзел паэмы.

Паміж пустак, балот беларускай зямлі,
На ўзбярэжжы ракі шумнацечнай
Дрэмле памятка дзён, што ў нябыт уцяклі, –
Ўдзірванелы курган векавечны.

Дуб галлё распусціў каранасты над ім.
Сухазелле ў грудзі ўпілося;
Вецер стогне над ім уздыханнем глухім, –
Аб мінуўшчыне ў жальбах галосе.

На Купалле там птушка садзіцца, пая,
У Піліпаўку воўк нема вые;
Сонца днём распускае там косы свае,
Ночкай зоры глядзяць залатыя.

Змест

Дыдактычныя матэрыялы	3
Прадмова	3
I. Літаратура – мастацтва слова	7
II. У вершах і ў прозе	22
III. Загадкавая краіна Паэзія	28
IV. Адлюстраванне жыцця ў праявічых творах	43
V. Паэзія ў прозе і проза ў паэзіі	51
VI. Мастацкая літаратура, публіцыстыка і навука	53
Дыягнастычныя матэрыялы	68
Прадмова	68
I. Літаратура – мастацтва слова	72
II. У вершах і ў прозе	78
III. Загадкавая краіна Паэзія	81
IV. Адлюстраванне жыцця ў праявічых творах	86
V. Паэзія ў прозе і проза ў паэзіі	93
VI. Мастацкая літаратура, публіцыстыка і навука	94
Падагульняльныя заданні	106
Выкарыстаная літаратура	107